

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

Копча Наталія Василівна,

аспірант кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету
ORCID ID: 0000-0002-9879-4085

У статті висвітлено значення участі спеціаліста як однієї з основних форм використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Встановлено, що залучення спеціаліста до розслідування службового підроблення відбувається у таких формах: 1) практичній; 2) методичній; 3) технічній; 4) консультативній; 5) процесуальній.

Доведено, що практична форма у розслідуванні службового підроблення найчастіше реалізується під час проведення окремих С(Р)Д. Встановлено, що основними С(Р)Д, до яких залучався спеціаліст, є: огляд місця події (далі – ОМП) (98,3%); допит (78,3%); обшук (75,4%); слідчий експеримент (22,4%).

З'ясовано, що методична форма залучення спеціаліста проявляється переважно в усній формі. Найчастіше таку допомогу під час розслідування службового підроблення надають експерти за спеціальністю 1.2.1 (технічна експертиза документів). Обґрунтовано, що судовий експерт із вказаної спеціальності надає слідчому методичні рекомендації щодо огляду, опису документа та віднесення його до службового документа з метою притягнення до відповідальності за ст. 366 КК України.

Технічна форма полягає у використанні всього дозволеного комплексу науково-технічних засобів із метою збирання максимального комплексу слідової інформації та доказів за фактами службового підроблення.

Визначено, що консультативна форма проявляється у вигляді отримання консультацій із різних питань у рамках кримінального провадження за фактом службового підроблення. Доведено, що консультація спеціаліста у певній галузі чи сфері, яка отримується в усній формі, не відображається у матеріалах кримінального провадження, тож не може використовуватися як доказ у ньому. З метою усунення цієї прогалини запропоновано внесення змін до КПК України.

Процесуальна форма виражається у вигляді надання висновку з питань, які належать до сфери знань спеціаліста, під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Ключові слова: службове підроблення, спеціальні знання, слідчі (розшукові) дії, спеціаліст, консультації.

Kopcha Natalia. Participation of a specialist in conducting investigative (search) actions, as one of the forms of using special knowledge in the investigation of official forgery

The article highlights the importance of specialist participation as one of the main forms of using special knowledge in the investigation of official forgery. It is established that the involvement of a specialist in the investigation of official forgery occurs in the following forms: 1) practical; 2) methodical; 3) technical; 4) advisory; 5) procedural.

It is proved that the practical form in the investigation of official forgery is most often realized during the conduct of individual C (R) D. As a result of the study, it was found that the main C (R) D in which the specialist was involved are: inspection of the scene (hereinafter – WMD) (98.3%); interrogation (78.3%); search (75.4%); investigative experiment (22.4%).

It was found that the methodical form of involvement of a specialist in most cases is manifested mainly in oral form. It is established that most often such assistance in the investigation of forgery is provided by experts in the specialty 1.2.1 (technical examination of documents). It is substantiated that the forensic expert in this specialty will provide the investigator with methodological recommendations for review, description of the document and referring it to the official document in order to prosecute under Art. 366 of the Criminal Code of Ukraine.

It is established that the technical form consists in the use of the entire permitted set of scientific and technical means in order to collect the maximum set of trace information and evidence on the facts of official forgery.

It is determined that the consultative form is manifested in the form of obtaining advice on various issues in criminal proceedings on the fact of forgery. It is proved that the consultation of a specialist in a certain field or field, which is obtained orally, is not reflected in the materials of the criminal proceedings, and accordingly can not be used as evidence in it. In order to eliminate this gap, a way to solve it in the form of proposals for amendments to the CPC of Ukraine is proposed.

The procedural form is expressed in the form of providing an opinion on issues related to the knowledge of the specialist, during the pre-trial investigation of criminal offenses.

Key words: official forgery, special knowledge, investigative (search) actions, specialist, consultations.

Постановка наукової проблеми та її значення. Із практики розслідування службового підроблення стає зрозумілим, що цей процес має значні труднощі, які пояснюються як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До об'єктивних належать особливості предмету доказування, слідової інформації, котрі зумовлюють складність процесу розслідування. До суб'єктивних можна віднести ту обставину, що слідчі, прокурори та судді ні психологічно, ні технічно, ні професійно не готові до цілеспрямованого й ефективного розслідування службового підроблення, яке сьогодні набуває нових форм і технологій.

Успіх розслідування службового підроблення, судовий розгляд зумовлений насамперед ефективним збиранням і дослідженням слідової інформації, якісного документування злочинної діяльності, що потребує використання спеціальних знань. Незважаючи на те, що до питання застосування та використання спеціальних знань зверталось багато вчених-криміналістів, донині не всі проблеми розв'язані. Зокрема, продовжуються дискусії щодо сутності та форм використання спеціальних знань у правоохоронній діяльності та під час службового підроблення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві було предметом дослідження багатьох науковців, зокрема О.Ф. Аубакірова, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, Г.І. Грамовича, А.В. Дулова, Н.І. Клименко, В.Я. Колдіна, В.К. Лисиченка, М.Я. Сегая, М.О. Селіванова, В.В. Циркаля, А.І. Шиканова, О.Р. Шляхова та ін., проте питання використання форм спеціальних знань при

службовому підробленні детально не висвітлювалося. Це зумовлює необхідність дослідження форм використання участі спеціалістів спеціальних знань у розслідуванні службового підроблення. Вищевказане визначає актуальність цієї статті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Однією з основних форм використання спеціальних знань у розслідуванні службового підроблення є участь спеціаліста у проведенні С(Р)Д.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, котра володіє спеціальними знаннями та навичками та може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1].

Участь спеціаліста створює умовну гарантію одержання належних доказів у випадках, які вимагають застосування спеціальних знань, сприяє виявленню доказів, що можуть бути упущені слідчим через його непоінформованість щодо спеціальних питань [2, с. 35].

Зазначений перелік прав фахівця не є вичерпним. Його права й обов'язки конкретизуються видом і характером процесуальної дії. Внаслідок аналізу кримінальних проваджень за фактами службового підроблення встановлено, що залучення спеціаліста відбувається у формах: 1) практичній, яка включає в себе: підготовку, організацію та проведення окремих С(Р)Д; пошук, виявлення, фіксацію, вилучення й упакування слідів вчинення кримінального правопорушення, речових доказів; відібрання зразків для порівняльного дослідження; 2) методичній, що проявля-

ється у застосуванні науково-практичних прийомів і методів проведення окремих С(Р)Д; 3) технічній (обрання та застосування належних науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів, необхідних для якісного виявлення та фіксації слідів вчинення кримінального правопорушення та речових доказів); 4) консультативній, яка полягає у наданні роз'яснень із питань, що виникають у кримінальному провадженні; 5) процесуальній, яка виражається у вигляді висновку з питань, що належать до сфери знань спеціаліста, під час досудового розслідування кримінальних проступків. Розкриємо їх більш детально.

Практична форма у розслідуванні службового підроблення найчастіше реалізується під час ОМП (98,3%); допиту (78,3%); обшуку (75,4%); слідчого експерименту (22,4%). Так, відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України у запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлені та розслідуванні № 575 від 07 липня 2017 р. інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події: виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього [3].

Методична форма залучення спеціаліста проявляється переважно в усній формі. Це навчання та роз'яснення, консультації слідчого щодо правильних, науково обґрунтованих методик, способів організації та проведення слідчих (розшукових) дій, стратегії, тактики, способів і засобів виявлення, закріплення, вилучення й огляду і дослідження доказів у кримінальному провадженні [4, с. 87]. Найчастіше таку допомогу у розслідуванні службового підроблення надають експерти за спеціальністю 1.2.1 (технічна експертиза

документів). Судовий експерт надає слідчому методичні рекомендації щодо огляду, опису документа та віднесення його до службового.

Технічна форма реалізується відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, за якою спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених п. 7 ч. 4 цієї статті [1]. Практично неможливо говорити про застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні за фактами службового підроблення без використання науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів. Так, Д.М. Тимчишин під науково-технічними засобами розуміє науково обґрунтовану систему наявних і тих, що розробляються, приладів, пристроїв, устаткування, матеріалів, речовин, програм і технологій і наукових положень, методів і методик їх застосування і використання уповноваженими особами відповідно до закону для виявлення, фіксації, вилучення, упакування, транспортування, передачі, зберігання, слідчого огляду, попереднього й експертного дослідження, кримінальної реєстрації ідеальної та матеріальної інформації про подію злочину й особу злочинця [5, с. 113]. Саме тому уповноважені суб'єкти вправі застосовувати лише ті науково-технічні засоби, котрі прямо передбачені в законі або дозволені ним. Водночас доводиться констатувати, що у законі не закріплені техніко-криміналістичні засоби. Йдеться лише про технічні засоби фіксації кримінального провадження (ст. 107 КПК України).

В Україні до засобів криміналістичної техніки відносять: джерела освітлення; джерела ультрафіолетового (УФ) освітлення; прилади інфрачервоного (ІЧ) освітлення; спостереження, вимірювання і фотографування; сучасні лупи; мікроскопи; портативні пошукові набори та прилади, такі як: металошукач «МО-Імпульс», прилад «БМ» («трупощукач») для визначення місць незаконного поховання біомаси, магнітний піднімач «MP-1», магнітний

піднімач «Спрут». «Арка», металодетектор контролю доступу людей на спеціальний об'єкт (аеропорт, кордон, підприємство); портативні пошукові набори технічних засобів: «Фото-1» – набір фотоапаратури, набір «Молекула» для роботи з мікроб'єктами, «Слід-4» – набір технічних засобів для роботи зі слідами, «Контур-1» – набір засобів для огороження місця події, «Феррит-1» – набір технічних засобів для виявлення видалених зображень на металах (автотранспорті, зброї); лабораторії мобільного контролю: експертного контролю документів і банкнот, а також візового і паспортного контролю; пересувні лабораторії технічних засобів: стереофотограмметричну лабораторію, вибухотехнічну і т. д.; камери для виявлення пото-жирових слідів; технічні засоби для отримання слідів зброї на снарядах і гільзах; прилади експертного класу для експрес-оперативного контролю; технічні засоби експертного дослідження слідів каналу ствола мисливської зброї; експертні системи: відеоскоп і телевізійний спектральний мікроскоп; експортні системи: систему введення дактилоскопічної інформації, систему обробки ПО «ДАКТО-2000»; програмно-апаратні комплекси «ЕКСПЕРТ»; інформаційно-довідкову систему «ПАСПОРТ»; інформаційно-довідкову систему «АВТОДОК»; програмно-апаратний комплекс для технічної експертизи документів (ТЕД-34) [6, с. 915–916]. Тому в ході розслідування службового підроз'язнення необхідно користуватися всім комплексом науково-технічних засобів із метою збирання максимального комплексу слідової інформації та доказів.

Консультативна форма. При розслідуванні кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність отримання консультацій із різних питань. Як показує практика, консультація є однією із найпоширеніших форм участі фахівця у процесі розслідування. Вона може здійснюватися поза рамками конкретної С(Р)Д. Слідчий може отримати консультацію практично з будь-якого питання, що стосується розслідування.

Консультаційна діяльність передбачає отримання слідчим попередньої, важливої для розслідування інформації. Таку інфор-

мацію дає особа, яка має спеціальну підготовку, володіє спеціальними знаннями, професійним досвідом у певній діяльності, навичками, вміннями використання науково-технічних засобів і спеціальних знань і на прохання слідчого, органу дізнання, прокурора чи суду пояснює сутність предметів, явищ і показує ефективні напрямки застосування досягнень науково-технічного прогресу.

Проте доводиться констатувати, що така консультативна допомога не відображена у матеріалах кримінального провадження за фактом службового підроз'язнення. Консультації спеціаліста у певній галузі чи сфері отримуються в усній формі та не відображаються у матеріалах кримінального провадження, а відповідно, не можуть використовуватися як доказ у ньому.

На це звертають увагу і науковці. Так, окремі з них пропонують відображати консультації спеціалістів у спеціальному додатку до протоколів слідчих (розшукових) дій під назвою «Діяльність спеціаліста(ів)». Такий документ належатиме до матеріалів, що додають до протоколу та пояснюють його зміст. У додатку має бути зафіксовано основні види сприяння спеціалістів слідчому: а) застосування науково-технічних засобів; б) консультації; в) рекомендації [7, с. 52]. Інші пропонують результати консультативної діяльності спеціаліста фіксувати у протоколі слідчої (розшукової) дії або на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів задокументовані процесуальні дії. Додатки, що долучаються до протоколів, чітко визначенні у ст. 105 КПК України [8, с. 201].

Ми підтримуємо думку тих вчених, котрі пропонують фіксувати консультативну діяльність спеціаліста у протоколі С(Р)Д, і з метою унормування питання процесуального закріплення консультативної допомоги спеціалістів у кримінальному провадженні внести доповнення до ч. 1 ст. 71 КПК України та викласти її в такій редакції:

1. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, котра володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати **усні консультації або письмові роз'яснення із фіксуванням їх у відпо-**

відному протоколі та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Процесуальна форма, яка виражається у вигляді висновку з питань, що належать до сфери знань спеціаліста, під час досудового розслідування кримінальних проступків. Ця норма була закріплена в п. 7. ч. 4 ст. 71, відповідно до чого повноваження спеціаліста були розширені наданням висновків. Відображено це у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII [9]. Крім цього, у ст. 298-1 КПК України висновок спеціаліста віднесено до джерел доказів, проте під час розслідування службового підроблення часто здійснюється розслідування злочинів. Висновок спеціаліста має доказове значення лише щодо кримінального проступку. Таке нормативне закріплення норми КПК України

встановлює нерівні можливості щодо процесу збору доказів і доказування злочинів і проступків, а, як відомо, висновок спеціаліста у разі службового підроблення має важливе значення.

Тож, ураховуючи специфіку розслідування службового підроблення, ми підтримуємо думку тих науковців, які вбачають за доцільне розширення повноважень спеціаліста (про надання висновку) і щодо злочинів, а також доповнення ч. 2 ст. 71 КПК механізмом залучення спеціаліста сторонами провадження. Будь-яке дослідження потребує закріплення його результатів для можливості використання.

Отже, залучення спеціаліста до розслідування службового підроблення відбувається у таких формах: 1) практичній; 2) методичній; 3) технічній; 4) консультативній; 5) процесуальній. У ході розслідування службового підроблення слідчий може використовувати всі вищевказані форми залучення спеціаліста з метою об'єктивності та повноти розслідування фактів службового підроблення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI *Верховна Рада України* : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Грабовский В.Д., Кравчук О.Н. Фоноскопия. Теория и практика использования звуковых следов в расследовании преступлений : учебное пособие. Нижний Новгород : НА МВД РФ, 2001. 108 с.
3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07 липня 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.
4. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27848236>.
5. Тимчишин Д.М. Використання науково-технічних засобів у розслідуванні вбивств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 260 с.
6. Маланчук П.М, Мантула А.П. Перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті і попередженні злочинів. *Young Scientist*. № 11 (51). 2017. С. 914–919. URL: <http://molodyvcneny.in.ua/files/journal/2017/11/221.pdf>.
7. Боднар А.В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 46–58.
8. Таранова А.М. Форми використання спеціальних знань у розслідуванні неналежного виконання спеціальних знань медичним або фармацевтичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 198–203.
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Верховна Рада України* : сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

REFERENCES:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy № 4651-VI [Criminal Procedure Code]. (2012, April 13). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Grabovsky, V.D., Kravchuk, O.N. (2001). Fonoskopiya. Teoriya i praktyka vykorystannia zvukovykh slidiv u rozsliduvanni zlochyniv [Phonoscopy. Theory and practice of using sound traces in the investigation of crimes]. Novgorod [in Russian].
3. Pro zatverdzhennia Instruksii z organizatsii vzaiemodii organiv dosudovogo rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi polizii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, ikh vyiavlenni ta rozsliduvanni : zatverdzhnyi nakazom Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy 7 lypnia 2017 r. № 575 [On approval of the Instruction on the organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine in the prevention of criminal offenses, their detection and investigation : approval by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of July 7. 2017 № 575]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> [in Ukrainian].
4. Vyrok Uzhgorodskogo misraionnogo sudu Zakarpatskoi oblasti [Judgment of the Uzhhorod City District Court of the Zakarpattia Region]. *reyestr.court.gov.ua*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27848236> [in Ukrainian].
5. Tymchyshyn, D.M. (2014). Vykorystannia naukovo-tekhnichnykh zasobiv u rozsliduvanni vbyvstv [The use of scientific and technical means in the investigation of murders]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
6. Malanchuk, P.M., Mantula, A.P. (2017). Perspektyvy rozvytku kryminalistychnoi tekhniki v rozsliduvanni, rozkrytti i popyredzhenni zlochyniv [Prospects for the development of forensic techniques in the investigation, detection and prevention of crimes]. *Young Scientist*. 11 (51). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/221.pdf> [in Ukrainian].
7. Bodnar, A.V. (2017). Formy vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia znyshchennia abo poshkodzhennia maina [Forms of use of special knowledge in the investigation of destruction or damage to property]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3 (104), 46–58 [in Ukrainian].
8. Taranova, A.M. (2019). Formy vykorystannia spetsialnykh znan u rozsliduvanni nenalezhnogo vykonannia spetsialnykh znan medychnym abo farmatsevtichnym pratsivnykom [Forms of use of special knowledge in the investigation of improper performance of special knowledge by a medical or pharmaceutical worker]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 10, 198–203 [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovogo rozsliduvannia okremykh kategorii kryminalnykh pravoporyshen" vid 22 lystopada 2018 r. № 2617-VIII. [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses"]. of November 22, 2018, № 2617-VIII. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> [in Ukrainian].